

Europa modernă. Moștenirea revoluției franceze

Gherman Justin

Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași
Facultatea de Istorie, Anul II

Abstract: Clearly the French Revolution is the most important event of modern Europe which marked the whole humanity then and many years after. The revolution surprised the people who have built it and benefitted from it, and thoes who have fallen victim. It was prepared for a century and more.

Keywords: revolution, nation, heritage, state, ideology, tradition

**„Purcede acum, cititorule, străbate fluviul de sânge
ce desparte pe veci lumea veche din care
ieși de lumea nouă în care, intrând, te vei prăpădi.”
(Chateaubriand, *Memorii de dincolo de mormânt*).**

rice revoluție își devorează proprii copii. Acest adevăr copleșitor se verifică mai ales în timpul Revoluției franceze. Ghilotina, teribilul simbol al marelui eveniment, taie mai întâi capul regelui Ludovic al XVI-lea, devenit cetățeanul Louis Capet. Urmează Danton, Robespierre, Saint-Just și atâția alții.

În Place Louis XV, actuala Place de la Concorde, sângele curge în valuri până când un tânăr general, Napoleon Bonaparte, aureolat de gloria campaniilor revoluționare, va prelua moștenirea Revoluției și va deveni noul idol. Pe aripile entuziasmului stârnit de imnul compus de Rouget de Lisle, cetățenii chemați în apărarea cuceririlor Revoluției vor deveni vajnici luptători care vor striga din adâncul inimilor: „Trăiască împăratul!”¹¹⁰.

„Aspectul cel mai frapant al Revoluției franceze este această forță debordantă care doboară toate obstacolele. Vârtejul ei duce cu sine... tot ceea ce forța umană a fost în stare să-i opună; nimeni nu i-a stat în cale fără să fie pedepsit... Revoluția franceză îi conduce pe oameni mai mult decât o conduc oamenii pe ea.”(**Joseph de Maistre**, *Considerații asupra Franței*)¹¹¹.

Păstrând datele fundamentale ale revoluției voi recompune ceea ce a însemnat Revoluția franceză pentru popor, Europa și istorie.

¹¹⁰ Max Gallo, *Revoluția franceză, La arme, Cetățeni* vol. I, Editura All, București, 2010, p. 3.

¹¹¹ *Ibidem*, p 12.

Dar mai întâi de toate trebuie descoperit care au fost împrejurările care au dus la scindarea absolută dintre regele Ludovic al XVI-lea, aclamat ca un salvator al poporului la urcarea sa pe tron în 1774, și același popor, sătul să îndure foamea și să accepte lipsa de voință a suveranului său¹¹².

Naționali și patrioții vor desființarea radicală a tuturor rămășițelor unui trecut blestemat. Doar nu au luptat împotriva despotismului pentru a-l înlocui cu oligarhia nobiliară. Privirile lor sunt ațintite asupra Angliei și Americii. În secolul care desparte *Glorioasa Revoluție* de Revoluția franceză, Anglia devine, treptat, principala putere a Europei și a lumii¹¹³. După cum observa mai târziu lordul **Acton**: „Revoluția de la 1688 nu a făcut nimic altceva decât să substituie dreptului divin al regilor, dreptului divin al proprietarilor.” Într-un fel, ea poate fi considerată deci ca un epilog al revoluției de la mijlocul secolului al XVII-lea¹¹⁴. Astfel, aruncându-și ochii peste acea *revoluție glorioasă* francezii au căzut de acord că egalitatea civilă, judiciară și fiscală, libertățile esențiale, guvernul reprezentativ constituiau fondul invariabil al revendicărilor lor formulate pe un ton ce ajungea până la amenințări¹¹⁵. Judecând după faptul că Rousseau ar fi înfăptuitorul ideologic al revoluției, poporul avea toate motivele să își ceară drepturile acestea. Căci: “Rousseau a crezut că suveranitatea poporului constituie cea mai sigură garanție a drepturilor individuale”, spune cât se poate bine Derathe. Dragostea de libertate, la Rousseau, nu poate fi separată de patriotism și de idealul democratic¹¹⁶. Marile principii enunțate în *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* sunt deja conținute în *Contractul social*. Meritul său este de a fi ridicat la un înalt nivel teoretic idealul politic care se năștea în păturile cele mai democratice ale burgheziei din veacul al XVIII-lea. În fața despotismului regal apare visul unei societăți în care legea nu va mai fi fantezia stăpânului și nu va mai sluji unei pături restrânse de privilegiați¹¹⁷.

În mod cert acesta este evenimentul cel mai important al Europei moderne care a marcat întreaga umanitate de atunci și mulți ani după, căci: ”Acest eveniment este prea important, prea legat de interesele umanității, are o influență prea mare în toate colțurile

¹¹² Idem, *Revoluția franceză, Poporul și regele*, vol. II, Editura All, București, 2010, p. 5.

¹¹³ Vasile Cristian, *Prelegeri de istorie universală modernă*, Editura Universității Al. I. Cuza, 1973, 1998, p. 89.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 84.

¹¹⁵ Albert Mathiez, *Revoluția franceză*, Editura Politică, București, 1976, p. 45.

¹¹⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957, p. 47.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 49.

lumii, pentru ca popoarele, în alte circumstanțe, să nu-și amintească de el și să nu fie tentate să-i repete experiența.”(Immanuel Kant)¹¹⁸

Revoluția franceză, care prin impetuozitatea ei nestăvilită i-a surprins atât pe cei care au făurit-o și au beneficiat de pe urma ei, cât și pe cei care i-au căzut victimă, a fost pregătită cu încetul, timp de un secol și mai bine. Ea este rezultatul discrepanței din zi în zi mai profundă dintre realități și legi, dintre instituții și moravuri, dintre literă și spirit¹¹⁹.

Abordarea acestui subiect este cu atât mai dificilă cu cât părerile în privința sfârșitului revoluției nasc adevărate polemici în rândul celor mai mari istorici. Spre exemplu, Francois Furet spunea că: „Revoluția franceză s-a terminat” iar Fernand Braudel afirma că: ”Revoluția franceză, pe măsură ce ne îndepărtăm de ea, pierde din influență, din valoarea sa, din puterea ei de ecou.” La antipod se află personalități care susțin că revoluția încă mai continuă, nu în forma ei fizică, ci prin moștenirea ideologică pe care a lasat-o urmașilor. În acest sens, Victor Hugo, marele poet al francezilor, sugera că: ”Părinții au văzut revoluția Franței, copiii vor vedea revoluția Europei”, insinuând că efectele acestei revoluții vor depăși cu mult granițele Franței, iar Europa va fi martora unor schimbări profunde cu consecințe ireversibile¹²⁰.

Revoluția franceză, de la începutul și până la apariția consecințelor ei, a măcinat baza și a ruinat edificiul vieții Europei monarhice. Ea a proclamat suveranitatea oamenilor și a prezentat doctrinele ca adevăruri evidente și universale, a răsturnat toate puterile existente și a invitat toate națiunile la revoltă și ieșire de sub feudalitate¹²¹. Din examinarea variilor surse s-a putut constata că absolutismul era unanim condamnat. Preoții, nobilii și oamenii de rând erau cu toții de acord să ceară o Constituție care să îngrădească drepturile regelui și ale funcționarilor săi și să garanteze o reprezentare națională periodică, singura competentă să voteze impozitele și să facă legile. Aproape toți deputații și magistrații au primit mandatul imperativ de a nu acorda niciun sprijin financiar înainte de a se fi acceptat Constituția. „Deficitul-sublinia **Mirabeau** - devenea tezaurul națiunii”. Toate revendicările erau inspirate din dragostea de libertate și de ura împotriva arbitrarului și echivocului¹²².

În fruntea națiunii, Constituția menținea un rege ereditar. Dar acest rege era oarecum creat din nou de Constituția însăși. Îi este subordonat și îi depune jurământ de credință. Înainte era:”Ludovic, prin grația lui Dumnezeu, rege al Franței și al Navarei”, iar acum, de la

¹¹⁸ Max Gallo, *op. cit.*, vol 2, p. 9.

¹¹⁹ Albert Mathiez, *op. cit.*, p. 49.

¹²⁰ Albert Soboul, *Revoluția franceză*, Editura Științifică, București, 1962, p. 24.

¹²¹ Albert Sorel, *L'Europe et la Revolution francaise, Les moeurs politiques et les traditions*, Editura Plon, Paris, 1897, p. 12.

¹²² *Ibidem*, p. 55.

10 octombrie 1789, este:”Ludovic, prin grația lui Dumnezeu și a Constituției statului, regele francezilor”. Regele francezilor, noul titlu înseamnă un conducător, și nu un stăpân¹²³. Ludovic al XVI-lea, umilit, își păstra coroana dar trebuia să recunoască existența, mai presus de el, a unui nou suveran, poporul francez al cărui reprezentant era Adunarea. Aceasta a fost deasemenea un popor și încă unul în revoluție. Națiunea avea o idee foarte clară a reformelor civile pe care le cerea și o dorință fermă de a le îndeplini. Ea nu a manifestat în materie de reforme politice aspirații vagi și desene absurde și inconsistente. Drepturile feudale au fost suprimate într-o noapte, și a devenit evident după acea noapte că Franța a intrat pe un făgaș nou de pe care nu se va mai abate¹²⁴. În Europa toată lumea și-a dat perfect seama de importanța evenimentului. ”Din acest moment-scria Curții sale ducele **de Dorset**, ambasadorul Angliei-putem considera Franța ca pe o țară liberă, pe rege ca pe un monarh ale cărui puteri sunt îngrădite, iar nobilimea ca fiind adusă la nivelul națiunii.” Burgezia din toată lumea înțelegând că a venit vremea ei a tresărit de bucurie și speranță¹²⁵.

Dar această națiune putea da naștere unei revoluții atât de neașteptate, radicale și impetuoase în desfășurarea ei, și totuși atât de plină de reveniri, de fapte și de exemple contradictorii? Fără motivele pe care le-am menționat, francezii nu ar fi făcut niciodată Revoluția. Însă trebuie să recunoaștem că toate aceste motive cumulate nu ar fi putut să explice izbucnirea unei revoluții asemănătoare în altă parte decât în Franța¹²⁶.

Probabil că asta este cel mai bizar aici, nici caracterul doctrinei, nici propaganda furibundă, ci indiferența pe care au arătat-o față de revoluție guvernele europene. Ele nu au sesizat pericolul și schimbarea care avea să vina și nici nu au încercat măcar să se apere. Au opus doar eforturi incoerente, măsuri contradictorii și soluții deconcertante. Conduse de un popor în plină insurecție și de o doctrină subversivă, guvernele nu au avut conducători care să mențină opoziția și nicio forță publică care să se împotrivescă stabilizării doctrinei¹²⁷. Totul era bulversat în Franța, totul aștepta ceva de la Europa. Franța nu avea nici guvern și nici bani, au fost cheltuiți pentru întreținerea unei armate inutile. Vechile monarhii europene dispuneau de toate resursele unor guverne puternice: trupele lor erau deja pregătite de război, generațiile lor instruite de studiu și practică a bătăliilor conduceau soldați experimentați. Ele aveau sau erau chiar știința, disciplina, numărul, munițiile și armele¹²⁸. Se părea că Franța va

¹²³ Jules Michelet, *Portraits de la revolution*, Editura Librairie Generale Francaise, Paris, 1989, p. 86.

¹²⁴ Albert Sorel, *L'Europe et la Revolution francaise, La chute de la Royaute*, Editura Plon, Paris, 1897, p. 22.

¹²⁵ Albert Soboul, *op.cit.*, p. 42.

¹²⁶ Albert Mathiez, *op. cit.*, p. 219.

¹²⁷ Albert Sorel, *op. cit.*, vol 2, 1895, p. 23.

¹²⁸ *Ibidem*, vol. I, 1895, p. 34.

sucomba. Împotriva tuturor așteptărilor, anarhia a fost forța organizatoare a acestei mase eterogene¹²⁹.

Franța a învins coaliția, a făcut o alegere magistrală, a divizat-o. Cruciada începută de regi împotriva revoluției franceze pentru a apăra drepturile prestabilite a sfârșit prin scindarea continentului între apărătorii dreptului monarhic și cei ai Revoluției. Europa veche s-a sfârșit printr-o falimentare totală¹³⁰. Pentru a trata cu Revoluția franceză, vechea Europă și-a abdicat propriul principe; pentru a trata cu Europa veche, Revoluția franceză s-a deformat pe ea însăși¹³¹.

Există în final o idee care pare să simplifice totul. Ea a fost clar formulată de abatele Barruel în 1798 în *Memoires pour servir a l'histoire du jacobinisme*. Revoluția a fost dorită de trei oameni, împinși de o ură profundă împotriva creștinismului: Voltaire, d'Alembert și regele Prusiei, Frederic al II-lea¹³².

În aceste linii generale pe care le-am trasat ne putem face o idee mai amplă în ceea ce privește consecințele pe care le-a avut revoluția franceză atât în Europa cât și în Franța. E bine de știut că politica franceză și-a conturat programele raportându-se constant la acest eveniment iar partidele politice s-au proclamat adesea moștenitorii veritabili ai operei revoluției. Este interesant de urmărit cum politica de după revoluție a dorit să adopte inovațiile revoluției iar cea contemporană ei nu. Tocmai în acest sens vine să ne lămurească Alphonse Aulard. Acesta susține că revoluția a fost un fenomen prin excelență politic. Rolul ei a fost acela de a doborî absolutismul monarhic, de a restructura instituțiile politice și juridice, așezând temeliiile dezvoltării viitorului regim constituțional realizând egalitatea cetățenilor în fața legii și garantând libertățile individuale¹³³.

Pentru Aulard revoluția franceză are două mari faze cu conținut pe cât de divergent și distinct pe atât de omogen. Prima fază, care ține până în 1793, în care ea și-a îndeplinit sarcinile menționate, dezvoltând și aplicând în mod revoluționar ideile de prefacere a societății și statului propuse de filosofia epocii luminilor, care a pus bazele Franței moderne. A doua fază apare ca un accident sau o problemă a societății deoarece ea ajunge la un

¹²⁹ *Ibidem*, p. 37.

¹³⁰ *Idem, op.cit., vol. II*, 1897, p. 23.

¹³¹ *Ibidem*, p. 29.

¹³² Jacques Godechot, *La Grande Nation, L'expansion revolutionnaire de la France dans le monde de 1789 a 1799*, Editura Aubier Montagne, Paris, 1983, p. 26.

¹³³ Albert Mathiez, *op. cit.*, p. 36.

extremism haotic și condamnabil, comportând încălcarea principiilor de libertate, legalitate și echilibru ce decurgeau din aceeași filosofie¹³⁴.

Studiind personajul poate cel mai important al revoluției-Maximilien Robespierre-ideile și acțiunile acestuia, Albert Mathiez realizează o investigație mai pătrunzătoare și mai justă a revoluției.

El va observa că revoluția nu se divide în faze opuse, ci că ea a avut un curs neîntrerupt și necesar, de la modificările din perioada Constituyentei și Legislativei, la schimbările profunde din timpul Convenției, dar mai ales a dictaturii iacobine. În sprijinul acestei idei, Mathiez consideră cruciale cuvintele lui Robespierre că: „democrația ori este socială, ori nu mai este deloc democrație”, cuvinte explicate mai târziu prin discursul rostit la 7 aprilie 1791 în Constituantă: „Marile averi corup atât pe cei care le posedă, cât și pe cei care le invidiază. În prezența marilor averi, virtutea e detestată, iar talentul e privit, nu ca un mijloc de a deveni folositor patriei, ci ca un instrument al dobândirii de bogății. N-ați făcut nimic prin urmare pentru fericirea publică-apostrofa Robespierre pe legislatori-dacă toate legile voastre, toate instituțiile nu vor urmări distrugerea acestei prea mari inegalități de avere”¹³⁵.

Prin prisma celor zise, putem încerca să creăm o imagine a Europei de atunci și a modului cum a influențat revoluția franceză pe conducătorii ei.

În afară, Revoluția devine obiectul curiozității univesale. Pretutindeni ea zămislește în spiritul popoarelor un fel de credință obscură că se pregătesc timpuri noi, ca și vagi speranțe de schimbare și de reforme. Dar nimeni nu bănuiește încă ceea ce va însemna ea cu adevărat¹³⁶.

Conducătorii din exterior sunt străini până și de acest presentiment confuz care tulbură poporul la vederea Revoluției. Inițial, ei nu văd în ea decât una din acele boli periodice care lovesc constituția oricărui popor și care au drept efect deschiderea unor noi orizonturi pentru politica vecinilor săi. E adevărat că principalii suverani ai Germaniei, reuniți la Pilnitz în 1791, afirmă în mod solemn că pericolul care amenință regalitatea în Franța, amenință toate vechile puteri ale Europei, dar, de fapt, ei nu cred nimic din toate acestea. În ceea ce-i privește, ei cred că Revoluția franceză e un accident local și pasager, din care ar

¹³⁴ *Ibidem*, p. 38.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 42.

¹³⁶ Alexis de Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția*, Editura Nemira, București, 2000, p. 23.

urma doar să tragă foloase¹³⁷. După spusele lui Mirabeau, Franța continuă să fie un: „conglomerat neconstituit de popoare dezbinat”¹³⁸.

Englezii, cărora amintirea propriei istorii și îndelungata practică a libertății politice le dau mai multă înțelepciune și experiență întrevăd ca printr-un văl dens, imaginea unei mari revoluții care se apropie. Arthur Young care străbate Franța în momentul izbucnirii revoluției afirmă: „Dacă această revoluție va da nobilimii și mai multă însemnătate decât în prezent, cred că ea va face mai mult rău decât bine”, neconcepând importanța evenimentului care lua naștere¹³⁹. Până și Burke cade pe gânduri la vederea ei. Ceea ce prezice el este că Franța va fi tulburată și aproape nimicită: „Se poate crede că facultățile războinice ale Franței vor fi pentru multă vreme stinse. E posibil chiar ca ele să fie pe veci distruse, astfel încât oamenii generației viitoare să ajungă la vorba din bătrâni, *se zice că galii au strălucit o dată prin vitejia lor*”¹⁴⁰.

Mulți o consideră o acțiune vizibilă a diavolului pe pământ. „Revoluția franceză are un caracter satanic” scria Joseph de Maistre încă din 1797. Alții dimpotrivă descoperă în ea un plan binecuvântat al lui Dumnezeu care vrea să reînnoiască nu doar chipul Franței ci și pe cel al lumii¹⁴¹. Expansiunea revoluției a fost atât de impresionantă încât istorici precum Godechot au afirmat că: „Revoluția franceză nu e un simplu fapt național, ci un fenomen extrem de complex care privește istoria lumii moderne în ansamblu”. Începând din 1789 hotarele revoluției înaintază continuu, ultimele sale avanposturi fiind Varșovia, Debretin și București, sublinia Engels reluând o idee a lui Comte¹⁴². Același lucru îl putem face și noi parafrazându-l pe Tocqueville: „Soarta indivizilor e mult mai obscură decât cea a popoarelor”¹⁴³. Puterea de răspândire a ideilor revoluționare și propagarea acestora i-a neliniștit pe regi foarte mult. Revoluția și principiile anului 1789 erau înzestrate cu o asemenea forță de radiație încât puteau să ridice popoarele și să zdruncine puterea absolută a regilor¹⁴⁴. Progresele iluminismului în rândurile burgeziei și ale nobilimii dincolo de granițele Franței au făcut ca statele vecine să fie extrem de permeabile ideilor revoluționare. În Anglia, Fox unul din șefii partidului whig, Wilberforce, filosoful Bentham, chimistul Priestley se declară susținători ai revoluției. În 1790, la Manchester se întemeiază o societate

¹³⁷ *Ibidem*, p. 24.

¹³⁸ Jules Michelet, *Istoria Franței, Istoria Revoluției*, p. 143.

¹³⁹ Alexis de Tocqueville, *op. cit.*, p. 28.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 32.

¹⁴¹ Albert Soboul, *op. cit.*, p. 67.

¹⁴² Albert Mathiez, *op. cit.*, p. 85.

¹⁴³ Alexis de Tocqueville, *op. cit.*, p. 11.

¹⁴⁴ Edmund Burke, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, Editura Nemira, București, 2000, p. 142.

constituțională iar în capitală ia ființă *London society for promoting constitutional information*¹⁴⁵. Reacțiunea europeană se manifestă însă neîntârziat. Aristocrația devine contrarevoluționară după abolirea regimului nobiliar iar clerul după confiscarea bunurilor bisericești. Burghezia se sperie de tulburările ce izbucneau neîncetat. În Anglia, aristocrația proprietară de mari domenii împreună cu biserica anglicană dezlănțuie reacțiunea. În 1790, Burke publică lucrarea *Considerații asupra revoluției franceze* care devine o carte fundamentală a contrarevoluției. Ea afirmă că revoluția franceză a ruinat aristocrația și a distrus ierarhia claselor, care este de esență divină. În 1791 Papa Pius al VI-lea condamnă solemn principiile acestei revoluții demonice, iar în martie guvernul spaniol masează trupe de-a lungul Pirineilor pentru a opri așa numita *ciumă franțuzească*¹⁴⁶. Au încercat să oprească ceea ce nici fizic și nici spiritual nu era posibil. Ideile revoluționarilor nu puteau fi împiedicate să se răspândească prin arme sau amenințări, fie ele și papale.

Francezii au făcut în 1789 cel mai mare efort la care s-a supus vreodată un popor, pentru a tăia, ca să zicem așa, în două propriul destin și pentru a separa printr-o prăpastie ceea ce ei au fost până atunci de ceea ce voiau să fie de acum încolo. În acest scop, ei și-au luat o mulțime de precauții pentru a nu împrumuta ceva din trecut în noua lor condiție, ei și-au impus tot felul de constrângeri pentru a-și croi chipul altfel decât al părinților, în sfârșit, ei nu au uitat nimic din ceea ce îi putea face de nerecunoscut¹⁴⁷.

Este foarte important de observat că chiar și în teritoriile românești ideile Revoluției franceze și-au făcut simțită prezența. În acest sens istoricul Alexandru Zub a făcut un studiu extrem de bun asupra acestei influențe grandioase, studiu numit „*Despre impactul revoluției franceze*”. „Marele 1789 la români a fost un eveniment de maximă importanță”. Mărturiile documentare din Țările Române arată un interes deosebit pentru această răbufnire socială, față de care elita intelectuală și politică manifesta, alături de curiozitate, o vie dorință de a le folosi pentru binele patriei¹⁴⁸. Boieri sau clerici cu vederi liberale, un anume Constantin Stamati, colaborator apropiat domnitorului Alexandru Ipsilanti, lua chiar parte la revoluție editând chiar o gazetă de unde comunica știri despre evenimentele în curs. Dar ajungând aici ce deveneau aceste idei revoluționare, cum erau ele percepute? Emigranții francezi în căutare de azil, evocă o atmosferă de confuzie, în care totuși speranța își făcea loc, timidă, iar ideile

¹⁴⁵ Duncan Townson, *Franța în Revoluție*, Editura All, București, 2004, p. 135.

¹⁴⁶ Albert Mathiez, *op. cit.*, p. 68.

¹⁴⁷ Alexis de Tocqueville, *op. cit.*, p. 68.

¹⁴⁸ Alexandru Zub, *La sfârșit de ciclu, Despre impactul Revoluției franceze*, Editura Institutul European, Iași, 1994, p. 87.

de înnoire începeau să capete un contur mai limpede în perspectiva acomodării cu schimbările de pe continent¹⁴⁹.

Bălcescu, C.A. Rosetti, I.C. Brătianu, I. Ghica, îmbrățișau ideea de revoluție convinși că numai prin ea se putea ajunge la dorința de schimbare. Kogălniceanu lauda binefacerile aduse de Revoluția franceză, a vorbit chiar de „sfintele principii ale revoluției” și de marele 1789 ca moment de radicală înnoire a lumii, dar prefera pentru țara lui „reforme blânde și graduale” deoarece atunci când „revoluțiile încep, civilizația încetează”. „Revoluția franceză, zguduind Europa până în cele mai adânci ale sale temelii, se resimți și între români”, proclamă el¹⁵⁰. Titu Maiorescu admitea revoluția ca un mijloc extrem de a rezolva conflictele sociale, dar nu uita să prevină „că în împrejurările din România se poate ști pentru cine începe o revoluție, nu însă și în favoarea cui se termină”¹⁵¹.

Revoluția franceză se află la originea societății și statului burghez schițând înfăptuirea unui stat democratic și a unei societăți egalitare. Desigur ea rămâne în istorie ca revoluția egalității burgheze și a unității naționale, dar ulterior s-a încercat să se depășească această egalitate formală integrând realmente masele populare în sânul națiunii. Era o încercare măreață sortită eșecului prin contradicțiile ei, dar care a cutremurat lumea întreagă și al cărei ecou avea să stăruie încă vreme îndelungată¹⁵².

În concluzie, un lucru rămâne discutabil! Marele pariu al revoluției, ambiția ei supremă a fost să reinstituie societatea, adică să regenereze omul, dincolo de orice temeii transcendent-în sensul lui Rousseau-printr-un veritabil contract social. În ce măsură a reușit? Analizii fenomenului reconsideră prudent rezultatele dat fiind faptul că revoluția franceză a creat după câte se pare mai multe probleme decât a reușit să rezolve. Alexis de Tocqueville vorbea despre „această revoluție de neînfrânt, care de atâtea veacuri zdrobește în calea ei toate obstacolele și pe care o vedem înaintând și azi printre ruinele pricinuite de ea însăși.” Mona Ozouf afirma că: „revoluția franceză nu este o evidență, un obiect de comemorat, ci o problemă”¹⁵³.

Gheorghe Asachi, sub egida romantismului care învigoarează sentimentul național, „recunoștea în revoluția franceză un cutremur politic, destul de amplu pentru a determina un

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 90.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 94.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 95.

¹⁵² Albert Soboul, *op.cit.*, p. 154.

¹⁵³ Alexandru Zub, *op. cit.*, p. 3.

proces emulativ fără pereche, o explozie generatoare de haos în care doar geniul napoleonian ar fi reușit să pună o anume rânduială”¹⁵⁴.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 98.

BIBLIOGRAFIE**LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE**

- Burke, Edmund, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, Editura Nemira, București, 2000
- Cristian, Vasile, *Prelegeri de istorie universală modernă*, Editura Universității Al. I. Cuza, 1973
- Gallo, Max, *Revoluția franceză, La arme Cetățeni*, Editura All, București, 2010
- Godechot, Jacques, *La Grande Nation, L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde de 1789 a 1799*, Editura Aubier Montagne, Paris, 1983
- Idem, *Istoria Franței, Istoria Revoluției*, Editura Minerva, București, 2007
- Idem, *L'Europe et la Revolution francaise, La chute de la Royaute*, Editura Plot, Paris, 1895
- Idem, *Revoluția franceză, Poporul și regele*, Editura All, București, 2010
- Mathiez, Albert, *Revoluția franceză*, Editura Politică, București, 1976
- Michelet, Jules, *Portraits de la revolution*, Editura Librairie Generale Francaise, Paris, 1989
- Rousseau, Jean-Jacques, *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957
- Soboul, Albert, *Revoluția franceză*, Editura Științifică, București, 1962
- Sorel, Albert, *L'Europe et la Revolution francaise, Les moeurs politiques et les traditions*, Editura Plon, Paris, 1897
- Tocqueville, de Alexis, *Vechiul Regim și Revoluția*, Editura Nemira, București, 2000
- Townson, Duncan, *Franța în Revoluție*, Editura All, București, 2004
- Zub, Alexandru, *La sfârșit de ciclu, Despre impactul Revoluției franceze*, Editura Institutul European, Iași, 1994